

HONISMERET

XLIX. évfolyam, 5. szám
2021. október

Kiadja a HONISMERETI SZÖVETSÉG

1088 Bp., Múzeum krt. 14–16.

és a

NÉPRAJZI MÚZEUM

1055 Bp., Kossuth Lajos tér 12.

FELELŐS KIADÓ:

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
elnök

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

ANDRÁSFALVY BERTALAN
BAKSA BRIGITTA, BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF, GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HALÁSZ PÉTER, HÁLA JÓZSEF
KOVÁCS GERGELY, KOVÁTS DÁNIEL
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
VERES GÁBOR

SZERKESZTI:

HÁLA JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG:

Budapest V., Magyar u. 40.

Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364

Tel/fax: +36 1 327 7761

Internetes elérési cím: www.honismeret.hu

INDEX 25387

E-mail: honismeret25@gmail.com

Megjelenik

az **Emberi Erőforrások Minisztériuma,**
a **Magyar Művészeti Akadémia,**
a **Magyar Nemzeti Múzeum,**
a **Nemzeti Kulturális Alap**
és az **Anyanyelvpolók Szövetsége**
támogatásával.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely

postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon +36 1 767 8262 számon, levélben

a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu

WEBSHOP-ban ([https://eshop.posta.hu/](https://eshop.posta.hu/storefront/)

[storefront/](https://eshop.posta.hu/storefront/)), 1900 Budapest, +36 1 767 8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díj egy évre 3000 Ft

Arculat: Farkas Anna

ISSN 0324-7627 (nyomtatott)

ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Bárth János, Dr. néprajzkutató, történész,
ny. múzeumigazgató, címzetes egyetemi docens, Kecskemét
Bartha Júlia, PhD. orientalista, etnográfus,
ny. néprajzi osztályvezető, Damjanich János Múzeum, Karcag
Bea Csaba történelem és angol szakos tanár, doktorandusz,
ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola,
Modernkori Magyarország Doktori Program, Budapest–Vác
Csorba László, DSc. egyetemi tanár, ELTE BTK;
címzetes főigazgató, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
Diószegi György Antal, Dr. művelődéskutató, Budapest
Dombóvári János hegedű- és mélyhegedűtanár,
Lavotta-kutató, Sátoraljaújhely
Ferencz Győző újságíró, helytörténész, Zalaegerszeg
Fülöp László, CSc. ny. főiskolai tanár,
Kaposvári Egyetem, Kaposvár
Gläserné Nagyillés Anikó muzeológus,
Móra Ferenc Múzeum, Szeged
Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközélpók
Ifj. Németh Gyula helytörténész, Borsodszentgyörgy
Kis Krisztián Bálint történész, tanár, Szolnok
Koczó József, Dr. ny. tanár, iskolaigazgató,
helytörténeti kutató, Vámosmikola
Kuglics Gábor történész, helytörténeti kutató,
Püspökmolnári
Langó Zsuzsanna, PhD. biológus, Budapest
Losonczy Tóth Árpád, Dr. ny. könyvtáros, történész,
Nagytarcsa
Lukács László, DSc. néprajzkutató, egyetemi tanár,
Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár
Magyar János doktorandusz, ELTE, Őslénytani Tanszék,
Budapest
Magyar Zoltán, PhD. néprajzkutató, tudományos
főmunkatárs, ELKH BTK Néprajztudományi Intézet,
Budapest–Nagymaros
Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna történész,
ny. gimnáziumi tanár, Makó
Petercsák Tivadar, DSc. néprajzkutató,
ny. múzeumigazgató, Eger
Petneki Katalin, PhD. ny. egyetemi docens, Budapest
Resócki Rolland néprajzkutató, néptáncpedagógus,
Ada, Szerbia
Sági György történész; tudományos segédmunkatárs,
MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport,
ELKH; doktorandusz, PPKE–BTK, Budapest
Sávoly Tamás muzeológus, Budapest
Szoboszlai Sándor, Dr. gyógyszerész-vegyszermérnök,
Várpalota
Tölgyesi József, Dr. főiskolai docens, Veszprém
Udvarhelyi Nándor geológus, helytörténeti kutató, Miskolc
Valentyik Ferenc helytörténész, Dabas
Vitányi Ildikó muzeológus asszisztens,
Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, Sárospatak

A borítón:
Lavotta János, ismeretlen festő műve a XIX. század elejéről
(Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcarnok;
Dombóvári János cikkéhez)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Száz éve született Együd Árpád néprajzkutató (<i>Koczó József</i>)	3
„Egyre nehezebben tudok a gyermekeim szömibe nézni”. Erdei Ferenc halálának ötvenedik évfordulójára (<i>Halász Péter</i>)	7
Ötven éve hunyt el Trócsányi Zoltán (<i>Vitányi Ildikó</i>)	12

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

<i>Pilinszky János</i> : A teremő képzelet.....	16
---	----

HAGYOMÁNY

Keleti örökség a Nagykunság népi kultúrájában (<i>Bartha Júlia</i>)	18
Ügyességi táncok a vajdasági Tisza mentén (<i>Resócki Rolland</i>)	20

TERMÉS

Őslénytani kutatás a Hátszegi-medencében (<i>Magyar János</i>)	27
„Azért a víz az úr!” Sopron vármegye határozata a Rábaköz árvízvédelméről és a Rába malmairól 1579-ben (<i>Fülöp László</i>).....	32
Tanárky Gedeon és 1838. évi pesti árvízi naplója (<i>Losonczy Tóth Árpád</i>).....	36
Az 1970-es nagy tiszai–marosi árvíz és Makó kitelepítésének emlékezete (<i>Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna</i>).....	48
Adatok két nógrádi kis tó történetéhez (<i>Langó Zsuzsanna</i>)	54
Görgei és Vác kapcsolata a dualizmus korának helyi sajtójában (<i>Bea Csaba</i>)	58
A Nemzeti Lovardától a Magyar Rádió irodaépületéig (<i>Sávolgy Tamás</i>).....	60
A Püspökmolnári Önkéntes Tűzoltó Egyesület vázlatos története (<i>Kuglics Gábor</i>)	72
Drávaközi nyomdák, könyvkereskedők és sajtótermékek a kezdetektől 1944-ig (<i>Kis Krisztián Bálint</i>)	78
Grósz József kalocsa–bácsi érsek kapcsolatának alakulása a magyar állammal 1943 és 1961 között (<i>Sági György</i>).....	82
A KALOT-mozgalom végnapjai Borsodszentgyörgyön (<i>Ifj. Németh Gyula</i>)	87
A Csokonai család Alcsúton (<i>Lukács László</i>)	90
Emlékezés Lavotta Jánosra (<i>Dombóvári János</i>)	92
Három eltűnt festmény nyomában. Avagy Mohács, 1931. augusztus 29. (<i>Petneki Katalin</i>)	97
Balla Pál, az 1956-os forradalom erdélyi származású mártírja (<i>Valentyik Ferenc</i>).....	103

KRÓNIKA

A néprajzi kutatás mint erkölcsi kiállítás, Andrásfalvy Bertalan 90. születésnapjára

(*Halász Péter*) 107
Egy életút emlékei.

Kilencvenéves a lexikográfus könyvtáros, Varga Béla (*Tölgyesi József*) 114

In memoriam

Fehér Zoltán, a bátyai „tudós tanár” (*Bárth János*) 117

Búcsú dr. Bodó Sándortól. (1943–2021) (*Petercsák Tivadar*) 119

„Nekem elhiszik az emberek...”. Ráday Mihály személyes közügyei (*Csorba László*)..123

KÖNYVESPOLC

Palóc mesék hanggal, képpel (*Magyar Zoltán*)..... 128

Könyvek a magyarországi görögökről (*Diószegi György Antal*)..... 129

Egy zalaegerszegi gimnázium 125 éve (*Ferencz Győző*)..... 131

Jubileumi kötet Várpalotáról (*Szoboszlai Sándor*) 133

Könyv Gyula vallásos társulatairól (*Glässer né Nagyillés Anikó*)..... 135

Leletmentés Sárosban (*Udvarhelyi Nándor*) 136

FELHÍVÁSOK

A millenniumi ünnepségek.

Kárpát-medencei középiskolai honismereti–művelődéstörténeti vetélkedő 140

A Magyar Kultúra Napja, 2022. XXVI. pályázat 143

Tisztelt Szerzőink!

Kérjük, hogy a folyóiratunkba szánt írásait lehetőleg elektronikus úton egyszerű Word formátumban szíveskedjenek megküldeni a honismeret25@gmail.com címre. Továbbá kérjük, hogy a terjedelem kötöttségére való tekintettel a megküldött írás ne haladjon meg a 4–5 oldalt (10–15 ezer leütést), az esetleges hivatkozások esetén lábjegyzetelést kérünk, a képmelléleteket szintén elektronikusan, lehetőleg 300 dpi felbontásban kérjük megküldeni. Aszerzői korrektúrát szintén elektronikusan úton küldjük meg.

Lapzárta minden páratlan hónap 5-én, megjelenés minden páros hónap 10-én. A közlésre szánt cikkeket a szerző nevének, titulusának és címének feltüntetésével tudjuk fogadni. Kérjük, hogy a lábjegyzeteket vagy irodalomjegyzéket tartalmazó írások esetében a hivatkozások, bibliográfiai adatok legyenek hiánytalanok, pontosak és azok a Honismeretben használt formában készüljenek! Ellenkező esetben a cikket nem áll módunkban elfogadni!

a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Honismeret Szerkesztősége (1053 Budapest, Magyar u. 40.),

Litea – Budai Krónika Könyvesbolt (1014 Budapest, Hess András tér 3.)

Grósz József kalocsa–bácsi érsek kapcsolatának alakulása a magyar állammal 1943 és 1961 között¹

Az elkövetkezőkben szeretném összefoglalni, hogy miként alakult Grósz József kalocsa–bácsi érsek kapcsolata a mindenkori magyar állammal, annak éppen aktuális vezetésével. Miként vélekedett az uralmon lévő hatalomról és a hatalom miként gondolt rá. Véleményem szerint ez alapján négy szakaszra oszthatjuk érseki működésének időszakát, ezek: 1943–1945, 1945–1951, 1951–1956 valamint 1956–1961. Ezen terminusok alapján vázolom röviden a főpásztor és az állam kapcsolatát, mielőtt azonban erre rátérnék, pár mondatot ejtek a főpap karizmájáról, személyiségéről, jellemzőiről, illetve személyes háttéréről.

FELVEZETÉSKÉPPEN

Grósz József 1887-ben Féltoronyban (ma Halbturn Burgenlandban) látta meg a napvilágot gazdálkodó, német ajkú családban, ma élő rokonai ugyanitt vezetnek bioborászatot, illetve gazdaságot. Gyerekként, fiatakként ő is kivette a részét a földeken végzett munkákban, azonban az hamar világossá vált számára, hogy a gazdálkodás helyett a papság az, amire hivatást érzett. Fischer-Colbrie Ágoston 1911-ben szentelte pappá Bécsben – a Pázmáneum növendéke volt – a Győri Egyházmegye számára, ahol végigjárta a ranglétrát Fetser Antal megyés püspök (1915–1933) mellett, 1921-től annak titkáraként szolgált, majd 1928-ban segédpüspökként állt a beteg főpásztor oldalán mint orthosiai címzetes püspök. Egyházkormányzati tapasztalatokat itt szerzett először, amit később megyés püspökként és érsekként is kamatoztatni tudott.² Jó gazdasági érzékének, problémamegoldó képességeinek és diplomáciai talentumának egész élete során nagy hasznát vette a különböző helyzetekben. Előbb apostoli kormányzóként, majd püspökként is már hasznosítani tudta gróf Mikes János megyés püspök (1911–1935) kényszerű lemondását követően a Szombathelyi egyházmegye élén. Hasonló szempontból volt célszerű választás a személye 1943-ban, amikor a már egy éve üresedésben lévő kalocsai érseki székbe lett ültetve. Ugyanis a szent embernek tartott, jótekonyságáról ismert gróf Zichy Gyula érseksége (1925–1942) végére a Kalocsa–Bácsi főegyházmegye nehéz anyagi helyzetben volt.³

1943–1945

Grósz József volt az utolsó kalocsai érsek, aki az évszázados hagyományoknak megfelelően, a nem csak kánonjogi, de világi jogi szempontoknak is megfelelően (vallásalaptól) tudta

1 Jelen írásom az M. Kiss Sándor professor emeritus által a PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola-jában tartott XX. századi politikatörténet tárgyra készített összefoglaló elemzés. Kutatómunkámat az MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport (ELKH) támogatta. Az érsek életéről és működéséről lásd bővebben Sági György: Grósz József, a válságkezelő és egyensúlykereső főpap. Újkor.hu 2021. 05. 19.; https://ujkor.hu/content/grosz-jozsef-valsagkezelo-es-egyensulykereso-fopap?fbclid=IwAR2qHpL62WdLXi-UaNEr5As3HMYMlawpamOAsyY_yfftsexIUXfFgAkMFF8 (Utolsó letöltés: 2021. 09. 20.)

2 Tóth Krisztina: A szombathelyi egyházmegye története Grósz József egyházkormányzása idején (1936–1944). Collectanea Studiorum et Textuum 1/2. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015. 55–59.

3 Uo. 31–55. és 61–81. Lakatos Andor: A kalocsai érsekség 100 esztendeje (1909–2009). Remény Kiadó, Kalocsa–Pozsony, 2009. 50–52.

átvenni az érseki uradalom feletti joghatóságot, s a főpásztori mellett földesúri jogkörökkel és valós politikai hatalommal is rendelkezett, arra valamilyen szinten még hatása volt. Hivatalánál fogva az országgyűlés felsőházának is tagja volt, személyében e tekintetben is ő volt az utolsó kalocsai érsek, aki ezt elmondhatta magáról.⁴ Továbbá szintén ő volt az utolsó kalocsai főpásztor, aki az ősi főegyházmegye bácskai részeinek egy része felett is ki tudta terjeszteni néhány év erejéig jurisdictióját.⁵ A nem magyar nemzetiségű lakosokkal a tolerancia és békés együttélés elvét támogatta⁶ – ambivalens eredménnyel. Pártok mellett nyíltan sohasem politizált, néhány beszédéből azonban következtethetünk irányultságára, amit az erős patriotizmus, nemzeti és keresztény értékrenden alapuló világkép jellemzett. A Horthy után hatalomra törő nyilasokat negatívan értékelte, egyáltalán nem szimpatizált velük.⁷

Amikor a háború végére Kalocsa világi vezetés nélkül maradt (ugyanis elmenekültek a szovjettől tartva), az érsek vette át hűséges aulista papjaival a város irányítását. Ő maradt egyedüli legitim vezető. Ideiglenes polgármestert kért fel a polgári irányításra, amit később

*Grósz József érseki székfoglalója Kalocsán 1943-ban,
háttal Horváth Győző segédpüspök, nagyprépost
(Székfoglalási album. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár, Fotótár)*

⁴ Uo.

⁵ Uo. 52–54.

⁶ Sági György: Nuspl János bácskai német plébános összefoglaló jelentése az 1944 utáni délvidéki megtorlásokról. (Forrásközlés). Levéltári Közlemények 88. évf. 2017. 1. sz. [347–367.] 349.

⁷ Tóth i. m. 2015. 205–211.

a megszállók is konstatáltak. Emellett az érsek diplomáciai képességei is hozzájárultak, hogy viszonylagosan nagyobb nehézségek nélkül élte meg a szovjet megszállást az érseki város, amiért máig megmentőként emlékeznek a főpásztorra.⁸

Az esztergomi érseki szék megüresedése után Grósz József lett a püspöki kar elnöke, majd az apostoli nuncius kiutasítása után további jogosultságokkal lett ellátva, ő volt hivatott a kapcsolattartásra Rómával. Az új állami vezetéssel dialógusra törekedett. Mindszenty József esztergomi kinevezését követően némileg hátrább lépett, de a püspöki kar legfontosabb tagjai között volt továbbra is.⁹

1945–1951

Mindszenty legitimista beállítódása jól ismert. Grósz József is osztotta a legitimizmus nézeteit, s a királyságot tartotta Magyarország természetes államformájának, a bíborossal ellentétben azonban realistább volt: tudomásul vette, hogy a helyzet pillanatnyilag megváltozott, s az aktuális körülmények között kell a maximum elérésére törekedni, ha esetenként ehhez bele is kell törődni az engedményekbe.¹⁰

Mindszenty 1948-as letartóztatását követően ismét a püspöki kar élére került, így az állammal folytatott 1950-es megegyezést is ő írta alá, noha ahhoz az Apostoli Szentszéktől nem kapott felhatalmazást, más kérdés, hogy a magyar állam rövid úton fel is rúgta az abban foglaltakat.¹¹

1951–1956

Mindezek ellenére az állam egyházellenes intézkedései őt is utolérték. 1951-ben az ÁVO-sok letartóztatták és az Andrássy út 60-ba vitték, későbbi elmondása alapján fizikailag őt nem bántalmazták, viszont nyirkos helyen tartották és megvonták az erős dohányos főpaptól a cigarettát, így törve meg, kihasználva a nikotinhány okozta elvonási tüneteket. A hívő lakosság és a püspöki kar további megfélemlítése volt az eljárás célja. Minden nyomás ellenére azonban másokra nem tett semmi terhelő vallomást, inkább magára vállalt mindent, amit csak felhoztak a hatóságok. Végül 15 év börtönre és teljes vagyonelkobzásra, 10 év közügyektől eltiltásra ítélték koncepciók eljárást követően. A püspöki kar vezetését kelletlenül, de Czapik Gyula egri érsek (1943–1956) vette ekkor át, s haláláig állt annak élén, helyettesítve mind a hercegprímást, mind pedig Grósz érseket is.¹²

A büntetésvégrehajtás módja idővel enyhült, Grószt a püspökszentlászlói volt püspöki nyaralóban tartották Mindszenty bíborossal együtt házi őrizetben. A külvilágról szinte semmi információja nem volt egyiküknek sem ezekben az időkben. Czapik halálával történt változás az ő esetében. Az állami vezetés hajlott rá, hogy szabadlábra helyezték,

8 Sági György: Kalocsa megmentője, Grósz József érsek. Egyháztörténeti Szemle 18. évf. 2017. 4. sz. 62–80.; vö. Grósz József kalocsai érsek naplója 1944–1946. Sajtó a. r.: *Török József*. Budapest, 1995.

9 Lakatos i. m. 2009. 55–56.

10 Vö. Sági György: Grósz József kalocsai érsek és a Magyar Királyság alkonya Kalocsáról tekintve; <http://regnumportal.hu/regnum2/node/180> (Utolsó letöltés: 2021. 01. 03.)

11 Lakatos i. m. 2009. 56–61.

12 Sági György: A kalocsai érseki szék 1961-es megüresedése. Egyháztörténeti Szemle 17. évf. 2016. 3. sz. [25–61.] 43.; Sági György: Grósz József érsek 1990-es rehabilitációja és emlékezete. In *Arma: Tanulmányok a Colloquium Officiale III konferencia előadásaiból*. Szerk.: Kiss Alpár. Mika Sándor Egyesület, Budapest, 2018. 267–268.; Balogh Margit–Szabó Csaba: A Grósz-per. Kossuth Kiadó, Budapest, 2002; vö. Grósz József és társai bűnpere. Szerk.: Súlyom Gáborné. Budapest, 1951.

s átvegye a püspöki kar irányítását – először ideiglenesen a tószegi plébániára vitték át.¹³ Kalocsára való hazatérésének feltételül szabták a titkosszolgálatokkal való kooperálást, az operatív tevékenységet, azaz ügynökként kívánták beszervezni, amibe némi vonakodás után színleg belement, ám később – mint „*Lajtai Márton*” fn. ügynök – egyetlen jelentéssel sem szolgált. A hatóságok végül kelletlenül, de belenyugván meg is állapították, hogy hiába is fognak tőle várni bármit, tárgyalókész és diplomatikus hozzáállása ellenére menthetlenül jobboldali beállítódású.¹⁴

1956–1961

Szabadulása után kezdetben – emberileg érthetően – államhű megnyilatkozásokat tett, egyes kijelentései megütközést is kiváltottak, ezt Papp Kálmán győri megyés püspök (1946–1966) feljegyzéseiből is ismerjük.¹⁵ Rövid úton kiderült azonban, hogy ez csak átmeneti, amnesztiával történő szabadulásának következménye, s leginkább óvatossággént értékelhetjük részéről az olyan kijelentéseket, melyekben a magyarországi vallásszabadság hangoztatása érhető tetten. A későbbiekben, habár hajlott az állami vezetéssel való dialógusra, az egyház és a hívek érdekeit határozottan képviselte, a szükségesnél nagyobb engedményekbe nem ment bele.¹⁶

Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején mérsékelt álláspontot képviselt, a béke mielőbbi helyreállítását szorgalmazta, hasonlóan, ahogyan a második világháború végén, ekkor is megnyilvánult részéről a béke iránti vágy eszméje. Az 1956-os csonka püspökkari konferencián is – Pétery József váci megyés püspökhöz (1942–1967) hasonlóan – a mérsékelt lépéseket szorgalmazta a békepapok kapcsán, szemben Mindszenty erősebb elképzeléseivel – akinek néhány nap erejére vissza tudta adni ekkor a püspöki kar feletti elnökséget.¹⁷ Nota bene a békemozgalom püspöki kar általi felügyelet alá helyezését és ez alapján való átszervezését már májusi szabadulása után szorgalmazta, erre a szabadságharc leverése után lett majd alkalom.¹⁸

A szabadságharcot követően a rövidesen konszolidálódó Kádár-rendszerben is határozottan képviselte a katolikus érdekeket, ekkor a korábbi, szabadulását követő időszakban tapasztalt visszafogottsága

Grósz József érsek aranymisés fotója, 1961 (Aranymisés album. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Grósz József hagyatéka)

13 Sági i. m. 2018. 268.

14 A Grósz-per előkészítése 1951. Szerk.: Szabó Csaba. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 59.

15 Kálmán Peregrin OFM: Dokumentumok Grósz József kalocsai érsek hagyatékából 1956–1957. Szent István Társulat, Budapest, 2011. 18–20.

16 Uo. 20–27.

17 Uo. 27–35.; vö. Sági György: Vác „fehér vértanúja”. Pétery József váci megyéspüspök és a magyar pártállam <http://ujkor.hu/content/vac-feher-vertanuja-petery-jozsef-vaci-megyespuspok-es-magyar-partallam>; (Utolsó letöltés: 2021. 01. 03.)

18 Kálmán i. m. 2011. 23.

is megváltozott. Akképpen gondolkozott, hogy őt már egyszer koncepciósan elítélték és bebörtönözték, közkegyelemmel szabadult, számára már nincs új a nap alatt, nem lepődik meg már semmin, ha újra elhurcolnák Kalocsáról. Így, noha időnként – különösen a megtorlás időszakában – neki is bele kellett mennie engedményekbe, sokkal határozottabban tudta egyháza és hívei érdekeit képviselni, mint utódai a püspöki kar élén, noha lehetőségeikhez mérten Hamvas Endre és Ijjas József is igyekezett majd a jövőben helyt állani.¹⁹

Grósz érseknek azonban módjában volt és sikerült is még akár nemet is mondania az állami vezetőknek, egy ízben még „*Canossa járás*”-ra is sor került, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének kellett Kalocsára mennie, az érsek ugyanis nem tett eleget a többszöri Budapestre történő berendelésnek. Továbbá – ahogyan Kálmán Peregrin is leszögezte – Grósz József érsek érdeméként tudhatjuk be, hogy a kádári nyomásnak ellenállva, mely el akarta érni a Magyar Katolikus Egyház elszakadását Rómától, ezt a főpásztor ellenállása keresztülhúzta, a magyar egyháznak XII. Piusz pápa (1939–1958) és utódai melletti elköteleződése így nem szenvedett csorbát, a schisma nem következett be.²⁰

Annak érdekében, hogy ha már a békepapság nem szüntethető be, így – mint fentebb már említettük – igény mutatkozott a püspöki kar részéről, hogy legalább bizonyos fokban, a hierarchia által ellenőrzöttebb keretek között működjenek, így létrehozták az Opus Pacist, melynek első elnöke Grósz érsek lett. Nota bene a békepapi irányzattal ő sem szimpatizált, de meg kellett tűrnie.²¹

A pártállam helyi nomenklatúrája, elsősorban a Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának egyházügyi főelőadója, Szakács Gyula értelemszerűen figyelemmel kísérte az érsek munkáját, a főpapot dialóguskésznek tartotta, akivel az ideológiai ellentétek dacára kiegyensúlyozott viszonya alakult ki, ennek meglétét az érsek egyszerű és barátságos stílusának tudta be.

ZÁRÁSKÉPPEN

Az, hogy a rezsim miként tekintett az érsekre, világossá válik számunkra, ha a 60 esztendővel ezelőtt, az 1961. október 3-án bekövetkező halálát követő eseményeket és temetése körülményeit vizsgáljuk. A protokolláris formaságokat az állam részéről természetesen megtapasztaljuk. Szembetűnő azonban, hogy milyen mértékben igyekeztek hatóságilag korlátozni, hogy minél kevesebben róják le kegyeletüket az érsek ravatalánál, s minél kevesebben tudjanak személyesen megjelenni a főpásztor temetésén. Megütközést váltott ki számunkra, hogy milyen sok fiatal kereste fel így is az elhunytat.²² Ez mindenesetre nem volt előzmények nélküli. A Grósz József néhány hónappal korábbi aranymiséj jubileuma kapcsán rendezett ünnepségsorozat lebonyolítását is adminisztratív és egyéb módon szabályozva igyekeztek a számukra kedvező mederbe terelni, törekedve ez esetben is arra, hogy minél kevesebb pap és hívő vegyen részt az ünnepi szertartásokon.²³

19 Uo. 35–56. Hamvas Endre kapcsán lásd Sági György: Egy katolikus főpap vívódásai. Hamvas Endre csanádi püspök és az államhatalom, 1961–1964. Egyháztörténeti Szemle 14. évf. 2013. 2. sz. 63–82.

20 Szabó i. m. 2001. 58. és Kálmán i. m. 2011. 63–72.

21 Uo. 56–62.

22 Sági i. m. 2016. 25–61.

23 Sági György: Grósz József érsek pappá szentelésének 50. évfordulója. Szakács Gyula egyházügyi főelőadó jelentése a jubileumi ünnepségsorozatról és a főpap körlevélbeli visszatekintése aranymiséjére. Kézirat. Megjelentés előtt a *Múltbanéző* online tudományos folyóiratban.

Egészen a rendszerváltást megelőző évekig állami részről a kelleténél több szót nem is ejtettek Grósz érsekről, a hívek magukban őrizték emlékét. Az 1989-es rendszerváltást követően azonban méltóképpen emlékeznek már meg róla – Kalocsán máig szeretettel tekintenek vissza közvetlen és joviális személyére –, mint aki Mindszenty mellett a XX. században a Magyar Katolikus Egyház egyik legkiemelkedőbb alakja volt, aki jó pásztorként állt hívei mellett. Az érsek teljes rehabilitációjára 1990-ben került sor.²⁴

Sági György

A KALOT-mozgalom végnapjai Borsodszentgyörgyön

A KALOT (Katolikus Agrárfűzési Legényegyletek Országos Testülete) mozgalmat P. Kerkai (Czinder) Jenő jezsuita szerzetes hívta életre Szegeden 1935-ben. A jezsuiták az elsők között ismerték fel, hogy a hagyományos paraszti kultúra bomlásnak indult a két világ-háború között. A parasztságon és a munkásosztályon belül főleg a gazdasági világválság hatására radikalizálódás volt megfigyelhető. Mind a marxista, mind a szélsőjobb oldali eszmék egyre nagyobb teret kezdtek el hódítani ezen társadalmi rétegek körében. Ennek próbálta elejét venni a KALOT-mozgalom, amely programját négy pontban foglalta össze: 1. *Krisztusibb embert!*; 2. *Műveltebb falut!*; 3. *Életerős népet!*; 4. *Önérzetes magyart!*

A háború után aztán az egész mozgalom léte veszélybe került. Az 1945. február 1-jén Debrecenben megjelent *Második évtizedbe indul a KALOT* című körirat a változó időkre reagálva együttműködést hirdetett a Kommunista Párttal a romok eltakarításában mindaddig, míg egyik fél sem nyúl becstelen eszközökhöz céljai megvalósítása érdekében. A KALOT legnagyobb riválisa az akkor már kommunista befolyás alá került MADISZ (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség) volt. A két szervezet, bár megpróbált közeledni egymáshoz, de az utóbbi megítélése korántsem volt egységes. Egyházi körökben igen heves tiltakozást váltott ki, amikor a MADISZ egyes helyi szervezetei erőszakos eszközöket alkalmaztak országszerte az általuk „fasisztá”-nak minősített KALOT tagjaival szemben.

Csanádpalotán például a MADISZ-tagok azzal az ürüggyel akadályozták meg egy KALOT-gyűlést, hogy amíg saját központjuktól nem kapnak felvilágosítást a katolikus szervezet munkájának lehetőségeiről, addig nem engedélyezik azt.¹

Hasonló esetek Borsodszentgyörgyön is előfordultak. Egy 1946. február 14-én az ózdi rendőrkapitánysághoz eljuttatott levelében Bakos Károly helyi római katolikus plébános arról panaszkodott, hogy a falubeliek nyugalmát az utóbbi idők pártvillongásai teljesen felzaklatták. A lelki vezető többször is hangot adott annak a döntésének, hogy a templomot és az iskolát működési helyszínként semelyik politikai pártnak, vagy annak keretén belül működő szervezetnek nem fogja átengedni. E két helynek ugyanis minden politiká-

24 Sági i. m. 2018. 267–295.

1 Balogh Margit: A KALOT története, 1935–1946. Történelmi Szemle XXXVI. évf. 1994. 3–4. sz. [283 – 298.] 284–286, 296–297.